

Ploeteren met De Ploeg

Van opleving naar tegenslag, van up naar down. Het kenmerkte de Groninger kunstkring De Ploeg. De dynamiek binnen de vooruitstrevende groep staat centraal in een nieuw standaardwerk: *De Ploeg - Avant-garde in Groningen*.

Illand Pietersma

In het Groninger Museum is de afgelopen week het boek *De Ploeg - Avant-garde in Groningen* gepresenteerd. Het geldt als het nieuwe standaardwerk over de kunstkring die dit jaar honderd jaar bestaat. Werd in eerdere publicaties vooral het werk van individuele kunstenaars belicht, nu ligt de focus op de dynamiek binnen de groep. Waar de kunstkring vanuit een zelfde vooruitstrevende gedachte werd opgericht, ontstond al snel onenigheid en wisselden ups en downs elkaar steevast af.

Het Groningse kunstklimaat verbeteren en elkaar steunen. Vanuit die doelstellingen is in 1918 De Ploeg opgericht. Dat 'elkaar steunen' blijkt al snel, wanneer kunstenaar Jan Wiegiers, een van de oprichters van de kunstkring, twee jaar later ziek wordt. Wiegiers een langaandoening moet hij naar kuuroord Davos in Zwitserland. Dat kan mede door financiële steun van de andere Ploeg-leden, die met acties geld bijeenbrengen. Wat dat betreft is de kunstkring te beschouwen als een 'broodfonds avant la lettre'.

Het vervolg mag bekend zijn: In Davos ontmoet Wiegiers de kunstenaar Ernst Ludwig Kirchner, een van de grondleggers van het Duits expressionisme. Er ontstaat een vriendschap en Wiegiers raakt beïnvloed door Kirchners expressionistische stijl met felle kleuren. Wanneer hij in 1921 in Groningen terugkeert, slaat zijn enthousiasme over op andere Ploeg-leden, die ook gaan experimenteren. Hieruit ontstaat een eigen stijl, die onder de naam 'Gronings expressionisme' bekend is geworden. Dit is de korte versie rond het ontstaan van De Ploeg. Het lijkt alsof de vernieuwing min of meer uit de lucht komt vallen. Maar de publicatie *Avant-garde in Groningen 1918-1928* laat zien dat in de stad al een voedingsmedium aanwezig is. In 1913 is er bijvoorbeeld al een expositie van Wassily Kandinsky. En daarvoor zijn er twee tentoonstellingen met het werk van Vincent van Gogh. De eerste, in 1896, is zelfs de grootste in Nederland tot dan toe. Kunstenaar Johan Dijkstra zal later opmerken dat zijn generatie is opgegroeid met Van Gogh en diens kunstzinnige vrijheid en expressie. Dijkstra leert samen met medestudenten als Jan van der Zee en Jan Altnik het vak van kunstacademie Minerva-directent Francisus Hermanus Bach.

“De kunstkring, een broodfonds avant la lettre

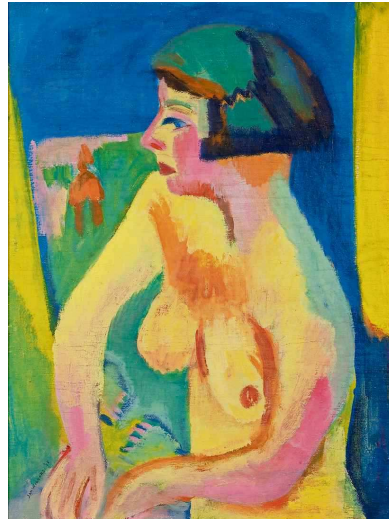
Die neemt hen mee naar buiten, het platteland op, naar het Reitdiep, en leert ze de impressionistische begijnselen.

REFUSES

Een belangrijke impuls voor de oprichting van De Ploeg is het initiatief van Kunstlievend genootschap Pictura om een tentoonstelling met hedendaagse Groningse kunst te organiseren. Bestuurslid en Minerva-directeur Hendrik de Vries Lam hoopt er de samenwerking tussen de kunstenaars onderling mee te stimuleren. Een aantal jonge kunstenaars, onder wie Dijkstra en Wiegiers, wordt echter geweerd voor deze expositie. En het zijn juist zij, deze *refusés*, die samen met drie anderen met het plan komen een Groninger kunstkring op te richten. Niet zozeer uit protest. De naam *De Ploeg* wordt gekozen om het 'stroeve' kunstleven in de stad 'te ontginnen'.

De club staat open voor allerlei kunstenaars – niet alleen voor schilders in verschillende stijlen, maar ook voor disciplines als beeldhouwen, architectuur, muziek en literatuur. In het eerste jaar zijn er twintig leden. Dat groeit na de 'wending' van Wiegiers naar 33 leden, onder wie componist Daniël Ruyneman en architect Egbert Reitsma. Deze ruimdenkendheid is niet uniek en wordt indertijd door veel vergelijkbare kunstenaarsverbanden gehanteerd. Uitzondering is bijvoorbeeld De Stijl, die een jaar eerder is opgericht en een duidelijk modernistisch manifest heeft.

Bij De Ploeg staat echter de artistieke vrijheid voorop. Maar hoe ruimdenkend en eensgezind – helemaal na de getoende steun aan Wiegiers – de uitgangspunten ook zijn, er is voortdurend onenigheid. Hij begint nog goed, met een eerste gezamenlijke tentoonstelling bij Pictura. De belangstelling voor de 111 werken is groot en de recensies zijn positief. De beoordelaars zien invloeden van het impressionisme en het kubisme maar 'gelukkig' geen excessen; en ook een 'nieuwe

Jan Wiegiers, *Zittend naakt* (1925). GRONINGER MUSEUM

H.N. Werkman, *voorplaat catalogus* (1933). GRONINGER MUSEUM

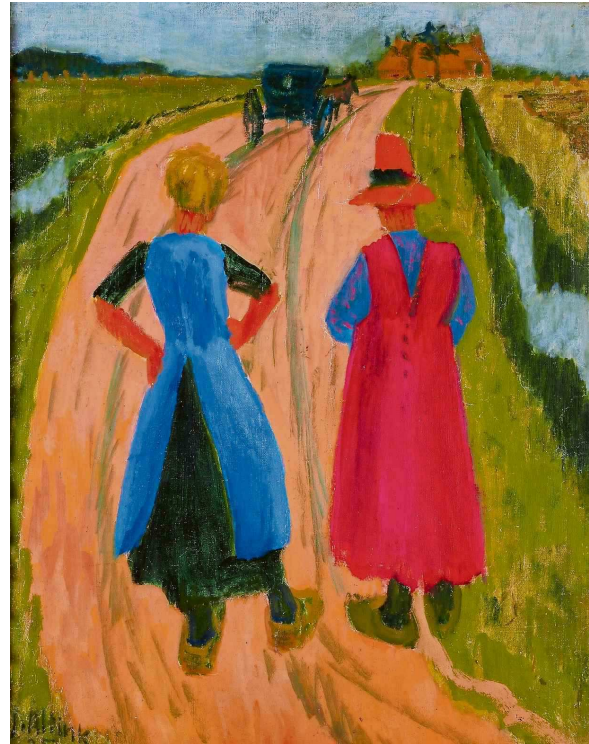
Wobbe Alkema, *Compositie* (1924). GRONINGER MUSEUM

geest' bij deze jonge Groninger schilders, waarbij vooral het modernistische werk van Wiegiers en Jan Jordens opvalt. Minpuntje voor de Ploeg-leden zelf is de tegenvallende verkoop. Ook een tentoonstelling in Amsterdam wordt (gematigd) positief ontvangen.

MODERNISTISCH

Eigenlijk van meet af aan zijn er meningsverschillen over de ballota van de nieuwe leden en de selectie voor exposities. Langzamerhand vindt er een scheiding plaats tussen de 'moderneren' en de 'niet-modernen'. Er worden begin jaren 20 tentoonstellingen zonder en ook weer met jurering vooraf georganiseerd. Niets helpt. De kloof wordt groter na de expressionistische stijlveranderingen van een aantal leden, met als gevolg dat sommige opstappen. Ondertussen is er weer aanwas van bijvoorbeeld constructivistische kunstenaars als Wobbe Alkema en Jan van der Zee.

De Ploeg gaat duidelijk een modernistische richting uit. Maar het ontbreekt de groep aan een leider, wordt ergens terloops in het boek opgemerkt. De ambities zijn groot, maar er komt nauwelijks iets van de grond. Er zijn ideeën voor allerlei exposities en uitwisselingen met andere steden, of gedachten om de kunst te laten floreren en inkomsten te genereren – bijna geen enkel Ploeg-lid kan namelijk van alleen het kunstenaarschap bestaan – maar bijna niets wordt gerealiseerd. Men raakt ontvreden over het bestuur, velen willen niet opdraven als zaaiwacht tijdens exposities en de belangstelling voor de vaste modellekenavonden neemt af. In mei 1924 meldt het jaarsverslag dat De Ploeg op een dood punt is aanbeland. En dat terwijl de kunst die deze jaren wordt gemaakt als hoogtepunt uit het oeuvre worden beschouwd. Zo gaat het telkens van up naar down en van opleving naar tegen-

Jan Altnik, *Na het bezoek* (1925). GRONINGER MUSEUM

H.N. Werkman, *bewijs van lidmaatschap De Ploeg* (ca. 1938). GRONINGER MUSEUM / GRONINGER ARCHIEVEN

slag. Kunstenaars als Hendrik Nicolaas Werkman willen actie en dynamiek. Anderen zoeken juist stabiliteit en harmonie, en maken zich zorgen over het avant-gardistische imago. Sommige kunstenaars staan lijnrecht tegenover elkaar. Daartegenover staan juist ook weer vruchtbare samenwerkingen, zoals Georg Martens die het interieur schildert van de door Reitsma ontworpen kerk in Kollum, of Ruyneman die rond een muziekuit-

voering bijdragen vraagt van verschillende kunstenaars. Johan Dijkstra maakt bijvoorbeeld dia's voor lichtbeelden. Hij beschildert glasplaatjes met zulke abstracte voorstellingen, dat ze doen denken aan de psychodelische vloeistofdias van veertig jaar later. In de volgende jaren neemt het ongenoegen alleen maar toe, en de opzeggingen ook. In 1928 telt de kunstkring nog maar vijftien leden. Alleen een groep gelijkgestemden

Het schrijversteam, onder eindredactie van Anneke de Vries, heeft zich voor dit jubileumboek geconcentreerd op de eerste tien jaar van De Ploeg. Dit wordt gezien als de belangrijkste periode van de kunstkring, met de expressionistische werken halverwege de jaren 20 als hoogtepunt. De opzet van de uitga-

Johan Dijkstra, dia voor lichtbeeldprojectie bij *De prestidigitateur chinoise* van Erik Satie (1926). STICHTING JOHAN DIJKSTRA, GRONINGEN

ve is vergelijkbaar met de publicatie *Werkman - leven & werk* uit 2014. Er is gekozen voor een vast stramen van telkens korte, behapbare teksten en veel beeld. Dat maakt ook *Avant-garde in Groningen* tot een aangenaam informatief en inhoudelijk bladerboek. De teksten eindigen regelmatig met een cliffhanger, wat verder kijken en lezen stimuleert. Wel zorgen de verhalen van de diverse auteurs soms voor enige overlap. En in een aantal gevallen is het stramen te dwingend; dan had een hoofdstukje wel wat meer mogen vertellen.

Het boek stopt overigens niet na de eerste tien jaar. Ook in het decennium erna zijn er belangrijke zaken te melden, zoals de internationale tentoonstelling die De Ploeg in 1933 in rijwielabriek Fongers in Groningen organiseert met moderne kunst van Kirchner, Picasso, Chagall en Modigliani. Na de Tweede Wereldoorlog komt de museale waardering te beginnen met het Stedelijk Museum in Amsterdam. In 1955 zet los de Gruyter van het Groninger Museum De Ploeg centraal in een expositie over moderne kunst in Groningen.

Sindsdien neemt de belangstelling voor de kunstkring weer toe en zijn er copers voor. Johan Dijkstra zou later opmerken: 'Nu hangt dit werk, soms uit stof en rommel' opgediept, in de muisel' 'Sommige kunstenaars werken hun schilderijen bij of maken replica's van verloren gegane werken. Alkema en Van der Zee komen met elkaar in aanvaring, omdat ze allebei zichzelf als eerste abstracte schilder van Groningen zien. De onenigheid in de club houdt bijhanger niet op.

Alkema, die korte tijd lid geweest is van De Ploeg, zou later op de kunstkring terugkijken als 'ordeloze en verloren avontuur'. Dijkstra zag het als een groep die juist verbonden werd door een zoektocht naar nieuwe wegen in de kunst. Maar iedereen is het erover eens dat de hoogtijdagen begonnen met Wiegiers, die in Davos een geestverwant en inspirator leerde kennen.

100 jaar De Ploeg

De publicatie loopt vooruit op de manifestatie '100 jaar De Ploeg' en de tentoonstelling *De Ploeg - Avant-garde in Groningen 1918-1928*, die op 26 mei opent in het Groninger Museum.

In de Universiteitsbibliotheek Groningen is van 23 maart t/m 1 september de tentoonstelling *De Ploeg gedrukt* te zien. Getoond wordt drukwerk uit de eigen collectie van de UB, gemaakt door leden van de Groninger kunstkring De Ploeg. De nadruk ligt op door Ploegleden ontworpen boekbanden. De tentoonstelling wordt donderdag 22 maart om 16 uur geopend. Daarbij zal Ploegkenners Doeke Sjens een toelichting geven. Adres: Universiteitsbibliotheek Binnenstad, Broerstraat 4 in Groningen.

Titel: *De Ploeg - Avant-garde in Groningen, 1918-1928*. Auteurs: Anneke de Vries, Jikke van der Spek, Doeke Sjens, Egge Knol, Mariëtta Jansen e.a. Uitgeverij: Wbooks i.s.m. Groninger Museum. Prijs: 29,95 euro (272 p.).